

Mirosława Marciniak

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie

WPLYW ZMIAN POTENCJAŁU POLSKIEJ FLOTY RYBACKIEJ NA WYNIKI GOSPODARKI RYBNEJ

THE IMPACT OF CAPACITY CHANGES OF THE POLISH FISHING FLEET ON RESULTS OF THE FISHING INDUSTRY

Słowa kluczowe: gospodarka rybna, flota rybacka, połowy, rynek rybny

Key words: fishing industry, fishing fleet, catches, fish market

Abstrakt. Celem opracowania było przedstawienie wyników badań dotyczących restrukturyzacji polskiej floty rybackiej oraz jej wpływu na rynek rybny w Polsce. W pracy badawczej wykorzystano dane Morskiego Instytutu Rybackiego w Gdyni, raporty rynkowe Instytutu Gospodarki Żywnościowej i Rolnictwa oraz dostępne źródła literaturowe i internetowe. Badanie obejmowało dane za lata 2004-2012 i dotyczyło takich zagadnień, jak: zmiany potencjału floty rybackiej, ocena wyników gospodarki rybnej, analiza struktury połowów i średnich cen zbytu wybranych asortymentów ryb. Na podstawie wyników badań stwierdzono, że obecny potencjał polskiej floty rybackiej jest wystarczający i nie ma potrzeby dalszego jej redukowania. Zmiany potencjału floty nie miały bezpośredniego przełożenia na sytuację na polskim rynku rybnym, gdyż dostawy ryb i produktów rybnych pochodzą głównie z importu.

Wstęp

Do lat 70. ubiegłego wieku rybołówstwo morskie rozwijało się w dużym tempie, mając swobodny dostęp do łowisk, ograniczony wyłącznie barierami technologicznymi. Tak ekspansywna eksploatacja trwała do momentu wprowadzenia nowego „prawa mórz” (1982 rok), które ostatecznie usankcjonowało podział światowych łowisk i stworzyło podstawy nowego porządku zarządzania zasobami ryb na świecie. Około 90% łowisk zyskało swojego właściciela, wskutek czego część flot musiała opuścić dotychczas eksploatowane łowiska lub nawiązać współpracę z ich nowymi właścicielami bądź zrezygnować z działalności rybackiej. Nie rozwiązało to problemu „przełowienia”, gdyż nadal wiele krajów posiadało nadmiernie rozwinięte floty rybackie w stosunku do dostępnych zasobów rybnych [Kuzebski, Marciniak 2009]. Problem ten dotyczył również polskiego rybołówstwa, które utraciło dostęp do wielu atrakcyjnych łowisk, co z kolei spowodowało upadek większości przedsiębiorstw dalekomorskich (np. „Odra” w Szczecinie).

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej (UE) w 2004 roku niewątpliwie powstrzymało polskie rybołówstwo od całkowitego upadku. W ramach UE Polska nie tylko zyskała dostęp do nowych łowisk, ale także dzięki znacznemu unijnemu dofinansowaniu mogła przeprowadzić restrukturyzację przestarzałej floty rybackiej. W przypadku rybołówstwa bałtyckiego przyjęcie wspólnej polityki rybackiej oznaczało także przeniesienie do Komisji Europejskiej (KE) dotychczasowych kompetencji Międzynarodowej Komisji Rybołówstwa Morza Bałtyckiego (MKRMB) w zakresie określania limitów połowowych na wybrane gatunki ryb oraz technicznych środków ochrony zasobów. Zbadanie, w jaki sposób zmiany te wpłynęły na rynek rybny, zwłaszcza w zakresie połowów i handlu gatunkami ryb, na które obowiązują ustalone przez KE limity połowowe TAC¹, przyjęto jako główny cel pracy.

¹ Całkowity dopuszczalny połów (ang. *Total Allowable Catch* – TAC) są to limity połowowe (wyrażone w tonach lub w sztukach), które przyjmuje się w odniesieniu do większości zasobów ryb poławianych przemysłowo.

Material i metodyka badań

Materiał badawczy stanowiły dane Morskiego Instytutu Rybackiego w Gdyni (MIR) oraz dane udostępnione przez Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej w Warszawie dotyczące handlu zagranicznego rybami i produktami rybnymi. Ponadto wykorzystano dostępne źródła literaturowe i internetowe. W badaniach zastosowano metody analizy porównawczej, statystykę opisową oraz klasyczne metody wnioskowania.

Wyniki badań

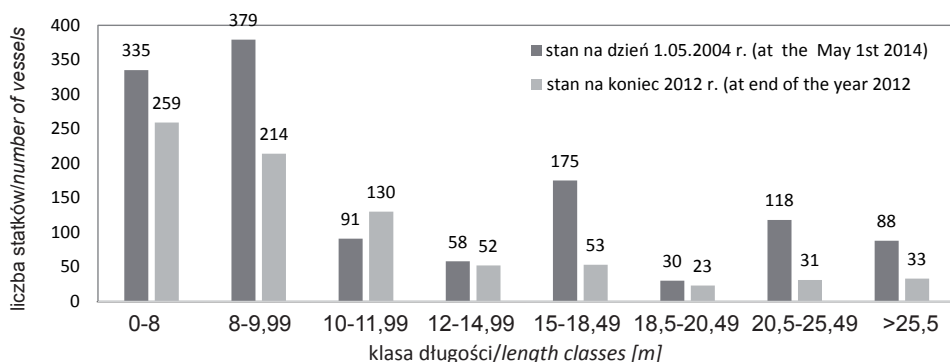
Potencjał floty rybackiej, nazywany również zdolnością połowową, określa się jako zdolność statku lub grupy statków do połowu ryb [Greboval 1999]. Istnieją dwa podejścia do kwantyfikacji zdolności połowowej. Podejście ekonomiczne stawia znak równości pomiędzy zdolnością połowową statku lub grupy statków a maksymalną produkcją czy też maksymalną ilością ryb, które mogą potencjalnie być złowione w określonym przedziale czasu pod warunkiem, że statki są w pełni wykorzystywane, a zasoby rybne pozostają w dobrym stanie. Powszechnie praktykowana jest kwantyfikacja zdolności połowowej na podstawie pojemności ładowni statku (w GT) oraz mocy silnika statku (KW). Wskaźniki te ujęto w art. 3 *Rozporządzenia Rady (WE) nr 2371/2002 z dnia 20 grudnia 2002 r. w sprawie ochrony i zrównoważonej eksploatacji zasobów rybołówstwa w ramach wspólnej polityki rybołówstwa* [Dz.U. L 358, 31/12/2002 P. 0059-0080], które przewiduje również możliwość zdefiniowania zdolności połowowej w kategoriach ilości i/lub wielkości narzędzi połowowych.

Inne podejście powszechnie stosowane dla celów gospodarki rybackiej opiera klasyfikację zdolności połowowej na potencjale flot do dokonania wkładu w rybołówstwo pod względem powodowania śmiertelności połowowej. Ta kwantyfikacja maksymalnego potencjalnego wkładu może być oparta na charakterystyce statku lub narzędzi połowowych. Tę charakterystykę można również określić mianem parametrów zdolności połowowej. Dotychczas zdolność połowową klasyfikowano w ramach wspólnej polityki rybackiej na podstawie parametrów statku. Podejście to pochodzi z okresu wieloletnich programów orientacji przyjętych we wczesnych latach 80. XX wieku. Uwzględnianymi w tym czasie wskaźnikami zdolności połowowej były tonaż statku oraz moc silnika.

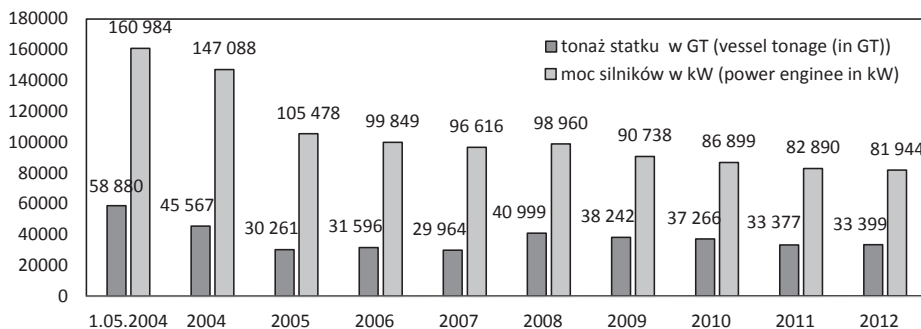
Zgodnie z zaleceniami KE, zarządzanie zdolnością połowową flot rybackich krajów należących do Wspólnoty ma na celu osiągnięcie z biegiem czasu równowagi między zdolnością połowową flot a ich uprawnieniami do połowów. Wobec tego także w Polsce zaczęły obowiązywać wspólnotowe ograniczenia w zakresie kształtowania potencjału floty i został wprowadzony poziom referencyjny oraz tzw. system wejścia/wyjścia, dający możliwość wprowadzenia nowego statku pod warunkiem wcześniejszego wycofania bez pomocy publicznej podobnej wielkości jednostki [Kuzebski, Marciniak 2009].

W Polsce proces redukcji potencjału floty rybackiej był finansowany głównie ze środków publicznych. W latach 2005-2011 dzięki wsparciu finansowemu z funduszy unijnych dokonano restrukturyzacji polskiej floty rybackiej, która polegała przede wszystkim na redukcji liczby statków przez ich fizyczną likwidację (złomowanie) bądź przeniesienie do innego rodzaju działalności. Na ten cel przeznaczono środki zaalokowane w dwóch specjalnych funduszach unijnych: Finansowym Instrumencie Wspierania Rybołówstwa (ang. *Financial Instrument for Fisheries Guidance* – FIFG) oraz Europejskim Funduszu Rybackim (ang. *European Fishing Fund* – EFF). Malejące zasoby rybne oraz wysokie koszty działalności połowowej spowodowały wielkie zainteresowanie taką formą wsparcia finansowego i w efekcie do końca 2009 roku zlikwidowano 383 statki oraz wycofano z polskiej floty prawie 60 jednostek rybackich. Koszt tej operacji wyniósł ponad 1,5 mld zł i został pokryty ze środków publicznych (z FIFG). Po wygaśnięciu funduszu FIFG w następnej perspektywie czasowej (lata 2007-2013) uruchomiono nowy instrument finansowy – EFF, na który przeznaczono kwotę 4.3 mld euro [Marciniak 2013]. Łącznie do końca 2011 roku potencjał polskiej floty rybackiej zmniejszył się o 44% (446 jednostek rybackich), przy czym redukcja pojemności wyniosła 57%, a mocy silników 50%. Natomiast korzystając z EFF do końca 2012 roku, wycofano z eksploatacji 78 jednostek rybackich na łączną kwotę ponad 17 560 tys. zł. Wyniki redukcji floty rybackiej przedstawiono na rysunkach 1 i 2.

Aby określić wpływ zmian potencjału floty poddano szczegółowej analizie wyniki gospodarki rybnej z perspektywy dostaw rynkowych, uwzględniając wyniki połowów polskiej floty rybackiej oraz dane handlu zagranicznego rybami i produktami rybnymi (tab. 1). Analiza danych zawartych w tabeli 1 wykazała, że w porównaniu do 2004 roku sytuacja polskiej gospodarki rybnej uległa poprawie. Dostawy ryb i produktów rybnych wzrosły o prawie 30% (57,3 tys. t), zwłaszcza dzięki wzrostowi importu o około 60% (167,2 tys. t). Poprawił się również bilans obrotów w handlu zagranicznym, który po raz pierwszy w 2012 roku osiągnął wartość dodatnią. Eksport produktów rybnych podwoił się głównie za sprawą wzrostu eksportu z łądu (o około 143 tys. t), a także eksportu z burty (przeładunek ryb na morzu), który wzrósł o 29,7 tys. t. Z kolei wyniki połowów polskiej floty rybackiej wykazywały różne tendencje, w zależności od rodzaju floty. Połowy dalekomorskie po zapaści w 2005 roku sukcesywnie rosły. Najwyższe wyniki odnotowano w 2009 roku, po czym w kolejnych latach utrzymywały się na podobnym poziomie (około 60 tys. t). Ostatecznie w porównaniu z 2004 rokiem wykazały wzrost o 3,6%, co przekłada się na zwiększenie masy złowionych ryb o 6,2 tys. t. Rybołówstwo bałtyckie poddane intensywnej restrukturyzacji zmniejszyło efektywność połowową o ponad 20% (33,2 tys. t). Redukcja wielkości połowów w tym przypadku spowodowana była głównie ograniczeniami w postaci limitów połowowych narzuconych przez KE (TAC) oraz niekorzystnymi cenami zbytu z powodu nadmiernej podaży na rynku ryb pochodzących z importu. Poza tym rybacy nie byli aż

Rysunek 1. Zmiany potencjału polskiej floty rybackiej według klas długości statków
 Figure 1. Changes of capacity of the Polish fishing fleet by length classes of vessels
 Źródło: opracowanie własne na podstawie [Morska gospodarka ... w 2005, 2007, 2008, 2010, 2011, 2013]
 Source: own study based on [Morska gospodarka... w 2005, 2007, 2008, 2010, 2011, 2013]

Rysunek 2. Redukcja potencjału polskiej floty rybackiej według parametrów technicznych floty
 Figure 2. The reduction of the Polish fishing fleet according to the technical parameters of vessels
 Źródło: jak w na rys. 1
 Source: see fig. 1

Tabela 1. Charakterystyka polskiej gospodarki rybnej w latach 2004-2012
Table 1. The characteristics of the Polish fish industry for the years 2004-2012

Wyszczególnienie/ <i>Specification</i>	Rok/Year								
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
<i>Połowy [tys. t]/Catches [thous. t]</i>									
Połowy ogółem, w tym/ <i>Total catches, including:</i>	173,50	136,30	125,60	133,40	126,20	212,10	170,80	179,90	179,70
– dalekomorskie/deep-sea catches	19,70	12,00	20,70	25,60	31,50	80,70	60,70	69,10	59,10
– bałtyckie/baltic sea catches	153,80	124,30	104,90	107,80	94,60	131,40	110,10	110,80	120,60
<i>Przetwórstwo/Fish processing</i>									
Wielkość produkcji finalnej na lądzie [tys. t]/ <i>Volume of final production on the land [thous. t]</i>	292,00	348,20	398,20	416,90	371,50	355,30	369,70	374,90	385,00
Wartość produkcji finalnej na lądzie [mln zł]/ <i>Value of final production on the land [mln PLN]</i>	2600,0	3300,0	4000,0	4500,0	4374,3	5241,8	6084,5	6412,5	6700,0
<i>Handel zagraniczny/Foreign trade</i>									
Import [tys. t]/ <i>Import [thous. t]</i>	284,40	321,50	352,00	377,20	425,00	419,80	465,90	450,90	451,60
Eksport ogółem, w tym [tys. t]/ <i>Total export, including [thous. t]:</i>	176,50	207,60	220,90	243,40	232,50	328,80	325,90	351,50	349,10
- z lądu/from land	128,00	167,50	180,80	194,20	180,20	206,40	243,20	260,20	270,90
- z burt statków /from the sides of ships	48,50	40,10	40,10	49,20	52,30	122,40	82,70	91,30	78,20
Saldo obrotów/ <i>Balance of trade [mln EUR]</i>	-58,22	-49,14	-27,58	-22,81	-63,80	-12,40	-85,10	-11,50	10,00
<i>Rynek/Market</i>									
Dostawy rynkowe [tys. t]/ <i>Supply for market [thous. t]*</i>	204,90	238,20	280,80	298,50	299,80	291,80	292,20	273,00	262,20
Spożycie na 1 mieszkańca/ <i>Consumption per capita [kg]</i>	5,40	10,90	11,70	12,70	13,10	12,70	12,80	11,90	11,40

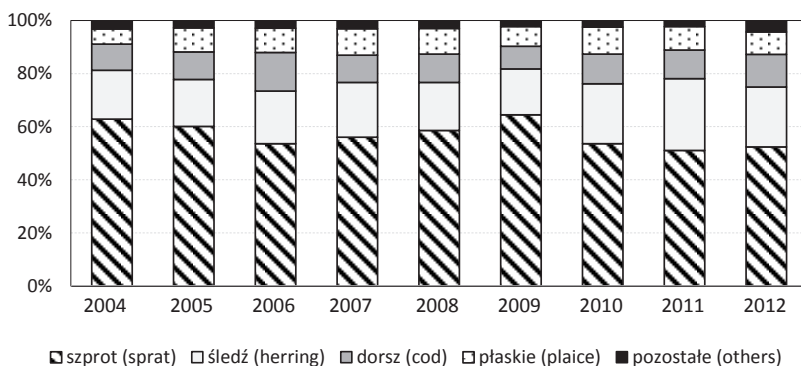
* w oszacowaniu wielkości dostaw zostały także uwzględnione produkty pochodzące z akwakultury/
in estimating the size of the supply were also included products from aquaculture

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Rynek Ryb...2007, 2012, *Morska gospodarka...* w 2005, 2007, 2010, 2012]

Source: own study based on [Rynek Ryb...2007, 2012; *Morska gospodarka...* w 2005, 2007, 2010, 2012]

tak bardzo zainteresowani połowami ryb, gdyż za wstrzymanie się od połowów otrzymywali z funduszy unijnych wysokie rekompensaty pieniężne – w latach 2006-2010 łącznie otrzymali dotację w wysokości 246 300 tys. zł). Spożycie ryb na 1 mieszkańca wzrosło z 5,4 kg do 11,4 kg, przede wszystkim za sprawą zmiany w strukturze asortymentowej produktów rybnych (wzrost udziału ryb wędzonych, zwłaszcza łososia). Zmianie uległa także struktura połowów bałtyckich (rys. 3).

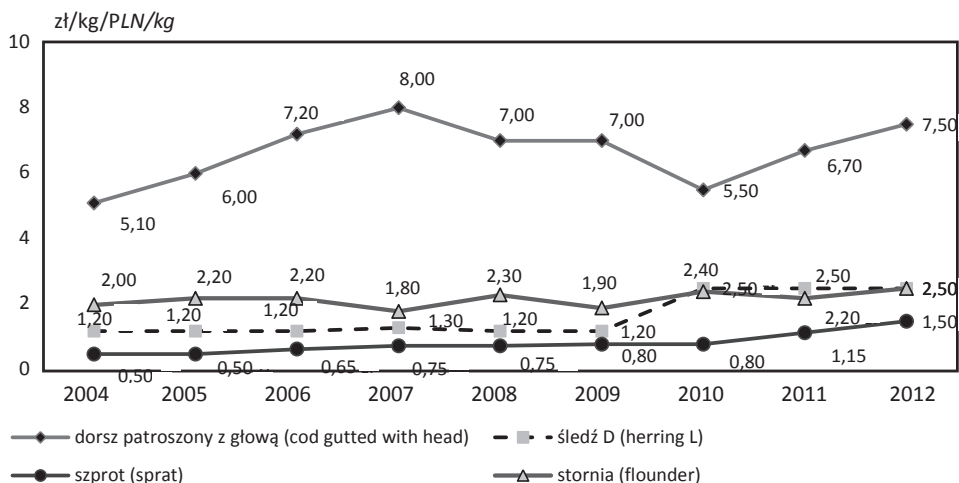
W strukturze gatunkowej połowów dominującą pozycję zajmowały szproty (ponad 50%), jednak w porównaniu z 2004 rokiem ich udział zmniejszył się z 63 do 52% w 2012 roku. Drugim gatunkiem pod względem udziału był śledź, ale w jego przypadku w 2012 roku nastąpił wzrost o około 4 p.p. Wzrosły także udziały pozostałych gatunków łowionych ryb: dorsza o 2,5 p.p., ryb płaskich o 2,7 p.p. i pozostałych o 1,2 p.p. Wielkość i struktura połowów nie były wyłącznie zdeterminowane wysokością dostępnych kwot połowowych. W ostatnich latach część limitów połowowych znacznie wzrosła (np. dorsza o 15%), lecz nie zostały one w pełni wykorzystane

Rysunek 3. Struktura gatunkowa połowów bałtyckich polskiej floty rybackiej za lata 2004-2012
 Figure 3. The species composition of Baltic catches of the Polish fishing fleet for the years 2004-2012
 Źródło: opracowanie własne na podstawie [Morska gospodarka... w 2005, 2007, 2010, 2012]
 Source: own study based on [Morska gospodarka rybna w 2005, 2007, 2010, 2012]

przez rybaków. Przyczyny były różne (warunki pogodowe, niska cena skupu), ale istotne jest to, że obecny potencjał floty wystarcza do odłowienia przyznaných Polsce limitów połowowych (kwot TAC). Kształtowanie się ceny pierwszej sprzedaży ryb (ceny zbytu) w polskich portach przedstawiono na rysunku 4.

Najwyższą cenę uzyskiwano za dorsza. Wielkość połowu tego gatunku był i jest regulowany za pomocą specjalnych zezwoleń wydawanych corocznie armatorom rybackim. W zezwoleniu tego typu określono maksymalną ilość dopuszczalnego połowu ryb tego gatunku, tzw. indywidualne kwoty połowowe (ang. *Individual Total Quote* – ITQ). W Polsce ustalaniem ITQ zajmuje się Departament Rybołówstwa w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi, który dzieli cały dostępny dla Polski limit (TAC) na poszczególne statki na podstawie ich klasyfikacji opartej na podziale floty według długości całkowitej jednostki rybackiej. Limitami połowowymi objęte są także pozostałe gatunki ryb. Jednak dla nich dopiero od ostatnich trzech lat wprowadzono ITQ.

Rysunek 4. Średnie ceny pierwszej sprzedaży ryb w portach za lata 2004-2012
 Figure 4. Average price of the first sale of fish in ports for years 2004-2012
 Źródło: opracowanie własne
 Source: own study

Podsumowanie i wnioski

Polska jest w posiadaniu 22% kwot połowowych na Bałtyku, a jednocześnie dysponuje jedną z najmniejszych flot połowiających na tym morzu. Z uwagi na to, że dostępne dla polskiego rybołówstwa kwoty TAC nie są w pełni wykorzystywane, można stwierdzić, że obecny potencjał polskiej floty rybackiej wystarcza do odłowienia przyznaných Polsce limitów połowowych i nie ma potrzeby kontynuacji procesu restrukturyzacji floty.

Zmiany w potencjale floty nie miały właściwie bezpośredniego przełożenia na sytuację na polskim rynku rybnym. Świadczą o tym m.in. stale rosnąca podaż ryb i produktów rybnych oraz rosnące spożycie ryb przez mieszkańców. Największymi uczestnikami rynku są przetwórcy rybne, które zaopatrują się w surowiec rybny głównie za granicą. Rybami złowionymi przez polskich rybaków interesują się głównie pośrednicy handlowi, małe i średnie przetwórcy rybne bądź lokale gastronomiczne. Część połowów (głównie szproty) sprzedawana jest w portach zagranicznych na cele paszowe (mączka rybna). Dopóki nie powstaną systemowe rozwiązania dotyczące zagospodarowania połowów polskich rybaków, sytuacja ta nie ulegnie zmianie.

Wolny rynek, przy silnie oddziałującej na rybołówstwo bałtyckie sezonowości połowów, wcale nie ułatwia dalszego rozwoju rybołówstwa morskiego w Polsce. KE zauważyła już ten problem dawno i dlatego w ramach wspólnej polityki rybackiej udostępniła instrumenty służące do jego rozwiązania, w tym: ceny minimalne, ceny wycofania produktu z rynku, plany połowowe przygotowywane przez organizacje producenckie. Pora więc zacząć z nich korzystać, a nie czekać na kolejne dotacje z budżetu unijnego.

Literatura

- Gréboval D. (red.). 1999: *Zarządzanie zdolnością połowową: wybrane prace dotyczące podstawowych pojęć i kwestii*, Artykuł Techniczny FAO dotyczący rybołówstwa, nr 386. Rzym, FAO.
- Kuzebski E., Marciniak B. 2009: *Mniej statków – więcej ryb? Społeczno-ekonomiczne skutki redukcji floty rybackiej na Morzu Bałtyckim*, WWF Polska.
- Marciniak M. 2013: *Wpływ subsydiowania na polskie rybołówstwo morskie*, Folia Pom. Univ. Techn. Stetin., „Oeconomica”, nr 301(71), 69-80.
- Morska gospodarka rybna w 2005 roku, 2007 roku, 2010 roku, 2012 roku*. 2006, 2008, 2011, 2013: Morski Instytut Rybacki, Gdynia.
- Rozporządzenia Rady (WE) nr 2371/2002 z dnia 20 grudnia 2002 r. w sprawie ochrony i zrównoważonej eksploatacji zasobów rybołówstwa w ramach wspólnej polityki rybołówstwa*, Dz.U. L 358, 31/12/2002 P. 0059-0080.
- Rynek Ryb. Stan i perspektywy*. 2007: Wyd. IERiGŻ, nr 8, grudzień.
- Rynek Ryb. Stan i perspektywy*. 2012: Wyd. IERiGŻ-PIB, nr 18, listopad.

Summary

The main objective of this article is to present the results of research on the restructuring of the Polish fishing fleet and its impact on fish market in Poland. The research is based on data the Sea Fisheries Institute in Gdynia, market reports of the Institute of Food and Agriculture, and the available literature and Internet sources. The study included data for the years 2004-2012 and concerned issues such as: changes in fleet capacity, evaluation of the fish industry, analysis of the structure of catches and average selling prices of selected assortments of fish. Based on the results, it was found that the current potential of the Polish fishing fleet is sufficient and there is no need for it to reduce. Changes in fleet capacity had no direct impact on the situation on the Polish market fish, because the supply of fish and fish products come mainly from imports.

Adres do korespondencji
dr Mirosława Marciniak
Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie
Katedra Analizy Systemowej i Finansów
ul. Janickiego 31, 71-270 Szczecin
tel. 91 449 6876, e-mail: mirosława.marciniak@zut.edu.pl